

HÖGSKOLEFÄLTET I SVERIGE

Avståndet kan tyckas långt mellan förskollärlinjen i Örebro och Tekniska Högskolan i Stockholm, eller mellan Konsthögskolan och ekonomlinjen. Förhållanden vi brukar intressera oss för - studieavbrott, pedagogik och arbetsformer, examenskrav, kvinnornas ställning, de studerandes sociala bakgrund - växlar ständigt när vi rör oss från ett hörn av högskolan till ett annat. Men vad är det egentligen som skiljer högskolans utbildningar från varandra och vad är det som förenar dem?

Det är en av de frågor som forskningsprojektet "Högskolefältet i Sverige" utgår från. Tonvikten ligger på de särskiljande dragen, det som skiljer grupper och institutioner från varandra, de olika slagen av investeringar, trosföreställningar, framtidsplaner, systematiska skillnader i livshistoria, livsstil och smak.

Högskolan som fält

Vilken användning gör sociala grupper med olika slags symboliska och materiella tillgångar av högskolans olika utbildningar? Och vilken betydelse har de olika utbildningarna för selektionen till höga och låga positioner inom olika sociala fält (näringslivet, statsadministrationens, journalistikens, kulturens...)?

En utbildningslinje eller högskoleinstitution får sin sociala mening genom att den skiljer sig från eller liknar andra linjer och institutioner.

Det finns "vertikala" skillnader, hierarkier, mellan utbildningar, låt vara att de är mer eller mindre tydliga. Att studera ekonomi i Karlstad är inte samma sak som att göra det vid Handelshögskolan i Stockholm. Och det finns "horisontella" skillnader mellan

olika utbildningsområden. Den smak som utmärker de studerande och lärarna i ett hörn av högskolefältet, låt säga det mest kulturella hörnet, Konsthögskolan, är alltid samtidigt avsmak för den smak som förknippas med dem som vistas i ett annat hörn, den ekonomiska maktens, låt säga just Handelshögskolan. Lika viktiga är regionala skillnader som gör att avstånden mellan prestigefyllda gamla universitetsmiljöer och nya mindre högskoleorter inte bara är geografiska utan också sociala. Att "börja på högskolan" innebär att träda in i en utbildning som har en viss position i ett sådant strukturerat och hierarkiserat fält av utbildningar.

För att kartlägga detta fält - dvs systemet av relationer mellan högskolans utbildningar - behövs brukbara *signalement* på de enskilda utbildningarna. Sådana signalement är många: det

sociala urval studerande som går just där, andelen kvinnor och män, studier-
nas krav och speciella karaktär, lärar-
kårens rekrytering och etos, "kul-
turen" kring utbildningen, utbild-
ningsinstitutionens speciella historia, de
framtiderna studenterna förbereds för,
det värde examen har i konkurrensen,
de band som knyter utbildningen till
olika sociala fält utanför högskolan,
osv.

Statistisk kartläggning av högskolans sociala struktur

Två angreppssätt har hittills dominerat
forskningsarbetet: Dels har intervjuer
genomförts på utvalda utbildningar.
Dels har marken förberetts för en
statistisk analys av mönstret i den so-
ciala rekryteringen till högskolan.

En första, men särskilt betydelsefull,
indikator när vi söker de olika linjer-
nas och institutionernas sociala signa-
lement är de studerandes sociala bak-
grund. I projektets inledningsskede
analyserades redan tillgänglig statistik
på området (se M. Palme: "Vilka befol-
kar högskolan?"). En slutsats blev att
våra vanligaste endimensionella,
"vertikala" socialgruppsindelningar är
otillräckliga när det gäller att under-
söka hur sociala grupper med olika
slags kulturella och materiella till-
gångar använder högskolan. Därför
skapades med SCB:s hjälp ett nytt sta-
tistiskt register som omfattar samtliga
registrerade studerande i högskolan
höstterminerna 1978, 1981 och 1984. Det
nya registret innehåller uppgifter om
föräldrarnas yrke och utbildning,
hämtade från FoB 70, och tillåter en
mer nyanserad analys av de "horison-
tella" skillnaderna mellan olika grupper.

Under 1987/88 kommer framförallt
profilerna i den sociala rekryteringen
till högskolans utbildningar att ana-
lyseras, bland annat med multivariata
metoder.

Intervjuer

Under året genomfördes 114 mer om-
fattande intervjuer med studerande,
från följande utbildningar:
Handelshögskolan i Stockholm, ekonom-
linjen i Karlstad, maskinteknisk linje
vid Tekniska Högskolan i Stockholm,
systemvetenskapliga linjen i Uppsala
och Karlstad, Journalisthögskolan i
Stockholm, kulturvetenskapliga linjen i

Stockholm och Karlstad, litteratur-
vetenskap läst som enstaka kurs i
Stockholm, en av linjerna vid Konstfack
i Stockholm, linjen för personal- och ar-
betslivsfrågor i Karlstad, mellansta-
dielärlinjen i Stockholm samt för-
skollärlinjen i Örebro. I arbetet
deltog sammanlagt 7 forskare från
Högskolan för lärarutbildning i
Stockholm och högskolorna i Karlstad
och Örebro.

Intervjuerna berörde följande områ-
den: studiernas krav och organisering,
de studerandes tidsanvändning, deras
möte med utbildningen, "kulturen"
kring utbildningen, de intervjuades in-
tressen och fritidsaktiviteter, familje-
och släkthistoria, skolgång, livsbana,
framtidsplaner samt kulturella smak-
preferenser på några områden.

Strukturella polariteter

I intervjuerna och i det statistiska
material som hitintills kunnat analyseras
har särskilt två strukturella polariteter
inom den högre utbildningen blivit
synliga.

I första hand skiljer sig utbild-
ningarna vid det gamla universitetet
(fakulteterna) och de gamla fackhög-
skolorna (de tekniska högskolorna,
Handelshögskolan etc) från dem i den
"nya" högskolan, dvs de tidigare icke
akademiska utbildningar som fördes in i
högskolan med reformen 1977. De förra
karaktäriseras av en hög social rekry-
tering av studenter, av en någorlunda
jämn fördelning mellan män och kvin-
nor, och av att de i regel leder till en
förhållandevis säker arbetsmarknad och
till positioner i anslutning till sam-
hällets maktfält. De senare utmärker
sig genom en motsvarande låg social
rekrytering, övervikt av kvinnor, samt
examina med i regel instabilt värde som
för till relativt lågavlönade och ofta
osäkra områden av arbetsmarknaden.

När vi närmar oss den första polen,
de utbildningar som motsvarar det
gamla universitetet och fackhögskolor-
na, blir en annan strukturell motsätt-
ning synlig. Å ena sidan kulturella,
pedagogiska och kommunikativa utbild-
ningar, dominerade av kvinnor och
inriktade mot ekonomiskt och symboliskt
förhållandevis mindre lukrativa och
ofta osäkra yrkesbanor. Å den andra
de s.k. prestigeutbildningarna, läkar-
linjen, civilingenjörs- och civilekonom-
utbildningarna, som befolkas av fler
män, ofta rekryterar studenter från de

högsta sociala skikten och leder till de mest profitabla och stabila yrkeskarriärerna.

Dessa överväganden är preliminära (andra polariteter kan visa sig vara lika betydelsefulla) och kan preciseras först i studier av olika områden av högskolefältet.

De kulturella utbildningarna

Det mesta tyder på att de kulturella utbildningarna utövar dragningskraft i synnerhet på studenter ur sociala grupper vilkas ställning huvudsakligen grundas på kulturellt kapital och utbildningskapital (konstproducenter och intellektuella, för att hålla oss till extrema exempel, men också lärare, journalister, kulturförmedlande yrken som bibliotekarier, vissa tjänstemannagrupper inom offentlig sektor etc). Men det är inte hela sanningen. De utgör också en tillflykt för de studerande ur högre klassfraktioner och ur medelklassen vilka uteslutits, eller (vilket särskilt gäller kvinnorna) som uteslutit sig själva, från konkurrensen på prestigeutbildningarna (läkar-, jurist-, ekonom- och civilingenjörsutbildningarna). Denna rörelse mot de kulturella utbildningarna är i synnerhet kvinnornas; de saknar ofta rätt dispositioner för att ge sig in i konkurrensen på prestigeutbildningarna och är ofta - särskilt när de härstammar ur högre sociala skikt - i besittning av ett kulturellt kapital som gör dem benägna till kulturella investeringar.

Allt utspelar sig som om de kulturella utbildningarna erbjuder en unik möjlighet att, åtminstone tillfälligt, undslippa de klassificeringar och hierarkier som kännetecknar andra utbildningsområden. Studenterna tenderar att beskriva sina studier som oklart avgränsade, i tiden utsträckta projekt, i vilka av utbildningssystemet auktoriserade mått på framgång är ovidkommande och där sanningens ögonblick, examen, yrkesvalet, ständigt kan skjutas på framtiden. Vägran att låta sig klassificeras förefaller intimt förbunden med den betydelse man på dessa utbildningar ger åt det förkroppsligade kulturella kapital som de kulturella fälten kräver av nya inträdande, åt personen och personligheten, allt från den personliga åsikten till de personliga kläderna.

Prestigeutbildningar och utbildningar utan prestige

Studenterna på de s.k. prestigeutbildningarna förenas av en jämförelsevis hög social bakgrund, men också av att ha lyckats särskilt väl i skolkonkurrensen; denna skolhistoria tycks ha bidragit till att skapa det slags målmedvetna hållning till studierna som krävs för att klara en i regel högt uppdriven studietakt. I synnerhet på vissa civilingenjörsutbildningar krävs en mobilisering av energi och tid, en förmåga att underordna personen under utbildningens krav och att ständigt bemästra nya "problem" (uppgifter i undervisningen, nya, ofta omfattande kurser), som gissningsvis medverkar till att skapa inte bara framgångsrika studenter utan också en framtida industriell och administrativ elit. Intervjuerna på de långa, prestigefyllda utbildningarna tyder också på att studerande ur de allra högsta samhällsskikten ofta därutöver äger ett specifikt slags social kompetens: en förmåga att tala och att göra det på olika språkmarknader, en habitus karaktäriserad av otvungenhet och förmåga att röra sig och föra sig i skilda sociala miljöer. Till denna kompetens hör också att vara välinformerad om aktuella styrkeförhållanden och utvecklingstendenser inom samhällets maktfält, en kunskap som ofta är grundad på vad Pierre Bourdieu kallar socialt kapital: kontakter, släktförbindelser, "relationer".

Intervjuerna på de minst prestigefyllda linjerna (exempelvis förskollärlinjen) har aktualiserat ett särskilt metodiskt problem. Det frågeschema som genomgående använts ger åtskillig plats åt relationen till erkänd, dominerande kultur och till sociala karriärer knutna till samhällets maktfält. Det är mindre ägnat att låta oss förstå innebörden av lägre sociala klassers utbildningssatsningar, som ofta ingår i sociala strategier inriktade mot lokala och begränsade marknader.

Samarbetet med Centre de sociologie européenne

Detta problem är en aspekt av ett mer allmänt problem. Projektet "Högskolefältet i Sverige" sker delvis i samarbete med Centre de sociologie européenne i Paris. Samarbetet öppnar

unika komparativa möjligheter. Under Pierre Bourdieus ledning har där sedan 60-talets början genomförts undersökningar av motsvarande franska fenomen (se särskilt P. Bourdieu/M. de Saint Martin: "Agrégation et ségrégation. Le champ des grandes écoles et le champ du pouvoir", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 69, september 1987).

Mycket tyder på att det slags jämförelsevis enhetliga legitima, auktoriserade kulturella kapital, vars starka dominans i det franska samhället analyserats av Bourdieu och hans medarbetare, inte fyller samma dominerande funktion i Sverige. Möjligen finns här andra resurser som kunde analyseras i termer av "kapital" (inom projektet har t ex "organisationskapitalets" betydelse diskuterats, dvs de slags tillgångar som bereder tillträde till maktfält i anslutning till centrala organisationer, statlig administration, politik).

Vidare tyder mycket på att den svenska kulturen i mindre grad än den franska präglas av kontinuerliga värdehierarkier dominerade av ett allmänt erkänt och av utbildningssystemet sanktionerat kulturellt kapital. Med andra ord: de sociala striderna om vilken kultur som skall tillerkännas värde är i mindre grad avgjorda på förhand.

Dessa överväganden innebär att den huvudmotsättning mellan kulturellt och ekonomiskt kapital, som är ett genomgående resultat i studierna vid Centre de sociologie européenne, inte kan tas för given i empiriska undersökningar av svenska förhållanden.

Från projektet har utkommit:

D Broady: *Dispositioner och positioner. Ett ledmotiv i Pierre Bourdieus sociologi*. Stockholm: UHÄ/FoU Arbetsrapport 1983:2.

D Broady (red): *Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi*. Stockholm: UHÄ/FoU Skriftserie 1985:4.

D Broady: "Att utforska högskolan", pp 103-125 i *Varför Eva men inte Nils-Erik? Perspektiv på studerande i högskolan*. Stockholm: UHÄ/FoU Skriftserie 1987:2.

D Broady/M Palme: *Pierre Bourdieus kultursociologi*. Stockholm: Skeptron-häftet, HLS Förlag, mars 1987.

D Broady/M Palme: *Pierre Bourdieus utbildningssociologi*. Stockholm: Skeptron-häftet, HLS Förlag, mars 1987.

M Palme: "Vilka befolkar högskolan?", pp 29-46 i *Varför Eva men inte Nils-Erik? Perspektiv på studerande i högskolan*. Stockholm: UHÄ/FoU Skriftserie 1987:2.

M Palme: *Kulturell medelklass och ekonomisk*. HSFR's och UHÄ's symposium "Komponenter i en nationell kultur", Umeå 14-16 januari 1987.

M Palme: *Projet de recherche "Le champ de l'enseignement supérieure en Suède"*, Rapport de travail le 10 mai 1987. Opubl, Institutionen för pedagogik, HLS.

*Projektet "Högskolefältet i Sverige" leds av:
Donald Broady & Mikael Palme
Forskningsgruppen för läroplansteori och kultureproduktion
Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning
Box 34103, 100 26 Stockholm*